

BENYOVSZKY KRISZTIÁN

Hol a te fullánkod?

Mitch Cullin: Mr. Holmes

Hajlamosak vagyunk úgy gondolni a populáris irodalom hőseire, mint akik dacolnak a múlt idővel. Mintha egy örök jelenben élnének: bár lát-szólag múlnak az évek felettük, ők mégis az állandóságot képviselik. Ugyanazt mondják, ugyanazt teszik, mint korábban oly sokszor már; és okkal reménykedünk benne, hogy ez később sem lesz másképp. Mindig hozzák a formájukat, így sosem okoznak csalódást. A róluk szóló történetek olvastán rendre elfog bennünket a déjá vu jóleső érzése, s talán éppen ez az, ami miatt továbbra is olvassuk, újraolvassuk, és – ha tehetségünk van hozzá – továbbírjuk a kalandjaikat.

A népszerű karakterek életformájának a visszatérés, a feltámadás is szerves része, saját haláluk nem mindig bizonyul véglegesnek. Így volt ez, miként az közismert, Sherlock Holmes esetében is. Miután kiszabadult ama bizonyos svájci vízesés félelmetes habjai közül, s néhány inkognitóban eltöltött év után – a frászt hozva hűségese barátjára – újra felbukkant Londonban, egy újabb sikeres nyomozási széria vette kezdetét. S miként ugyancsak köztudott, a rajongó íróknak és az író rajongóknak köszönhetően ez továbbra is tart.

Ezért is nehéz őt nyugdíjas, totyogó, erőtlen vénemberként elképzelni, aki legendás emlékezetét lassankint elveszíti, s mások gondoskodására szorul. Pedig Mitch Cullin erre kényszerít bennünket *A Slight Trick of the Mind* (2005), magyarul *Mr. Holmes* címen megjelent regényében (Agave, 2015, ford. Széky János).

Zavarba ejtő, elgondolkodtató, fanyar humorral átszőtt regény, keserű zárlattal. Nem (csak) egy szimpla krimi, nem is a szokásos Holmes-pastiche – megkockáztatom: nem is minden tekintetben tesz eleget a detektívtörténettel szemben (okkal) támasztott elvárásoknak. Az elbeszélte esetek „tanulsága” túlmutat a világhírű nyomozó figuráján, karrierjének állomásain, de még a műfaj megszokott, földhözragadt horizontján is. Jóllehet haláleset több is van a regényben, és személyek nyomtalan eltűnéséről is olvashatunk, de egyiknél sem merül fel az idegenkezűség lehetősége, ezért az okokat firtató kérdések sem kriminalisztikai, hanem inkább lélektani vagy létbölcséleti síkon fogalmazódnak meg. S mint ilyenek vagy eleve szónokiak, vagy csupán hipotetikusak, az érdemleges bizonyítás lehetősége nélkül. Mondhatjuk úgy is, hogy Mitch Cullin alapvetően *használja* az idős, memóriazavarral küszködő, magányos Holmes alakját; arra, hogy rajta keresztül, irodalmi legendáját is játékba hozva, belátást engedjen egy/a személyes veszteségekkel, váratlan és értelmetlen halálesetekkel szembesülő kiábrándult ember gondolatvilágába.

A regény humoros rétegét azok a jelenetek képezik, amelyek élet és irodalom, valós személy és irodalmi szereplő konfliktusát viszik színre. Holmes különös élvezetet lel abban, ha sikerül eloszlatnia valamely róla kerengő legendát vagy a művek, illetve illusztrátorok számlájára írható közvélekedést. Amikor Japánban járva egy ottani rajongója a vadászsapkáját és a pipáját kéri rajta számon, így felel neki: „Attól tartok, sohasem hordtam szarvaslövő sapkát, és nem szívtam nagy pipát, ezek pusztán az illusztrátor leleményei, hogy felismerhetőbbé tegye személyiségemet, és így eladhassa rajzait a magazínoknak. Nem volt túl sok beleszólásom.” (59.) Vannak, akik belátják a valós és képzelet-szülte detektív közti különbségeket: „[...] ön egyáltalán nem hasonlít arra az emberre, akiről oly sokat olvastam. Hogy is mondjam... nem annyira különc, nem annyira színes egyéniség.” (75) Mások viszont ragaszkodnak az újságok hasábjairól megismert Holmes alakjának valódiságához: „[...] maga nem lehet az az ember [...] Az a detektív sokkal magasabb, nemde? És fekete a haja, és ilyen az orra, és pipázik. Semmi köze magához, érti?” (95.) Hiába érvel itt Holmes azzal, hogy félreábrázolásról van szó, az idézett hölgy hajthatatlan marad. A mítoszrombolás része az is, hogy a detektív addig elhallgatott kudarcait is bevallja: „[...] bármilyen sajnálatos, jó néhány fontos ügyet elrontottunk. Persze ki olvas szívesen kudarcokról? Én ugyan nem.” (75.)

A Watsonról élő kép korrekcióját legalább annyira szívügyének tekinti Holmes, mint saját maga tévedhetetlenségének megkérdőjelezését. Mélyen felháborítja őt, s mindketjükre nézve sértőnek találja, hogy barátját „méltatlan színben tüntetik fel a dramaturgok és az úgynevezett krimiszerzők”, úgy ábrázolva őt, „mint valami ostoba, kétbalkezes bohócot”. Pedig, teszi hozzá rögtön: „Mi sem áll távolabb a valóságtól!” Beismeri ugyanakkor, hogy ebben valamelyest a doktor is ludas, mivel „mindig nagylelkűen túldicsérte képességeimet, miközben a saját kiváló tulajdonságairól roppant szerénységgel emlékezett meg”. (29.) Majd pedig az igazság érdekében hozzáteszi: „Pedig az az ember, akivel együtt dolgoztam, olyan veleszületett ravaszságról, sőt agyafúrtságról tett tanúbizonyságot, ami roppant mértékben segítette nyomozásainkat.” (29–30.) Sőt: még ha következtetései olykor tévesek voltak is, „szinte sohasem nélkülözték az intelligenciát” (30.). Doyle történeteiben Holmes fanyalogva és gúnyolódva fordult el a közös eseteik újságokban megjelent, kalandosra színezett beszámolóitól. Ez a Holmes viszont Watsonról mint íróról is elismeréssel nyilatkozik. Amikor maga is egyik esetének megörökítésébe fog, kénytelen belátni, hogy barátja sokkal jobban bánt a tollal: „Ej, hogy milyen szószátyár vagyok, mikor magam szövöm a történetemet. Nem tudom úgy elrejteni az igazságot, mint John, és sajnos hiányzik belőlem az a képesség, hogy elhallgassak fontos mozzanatokat, és így jussak látszólag meglepő következtetésre.” (94.) Egy más alkalommal pedig figyelemfelkeltő leírásait illeti dicsérettel: „Okos részleteírásokkal, már-már lenyűgözően hatásos túlzásokkal ő még a hétköznapi históriákat is érdekessé tudta formálni – ez az igazi írói tehetség fokmérője.” (230.)

De Watsonról nemcsak detektívhistóriák, hanem naplók szerzőjeként is említés történik a regényben. A megrögzött Holmes-rajongók bizonyára felszisszenek, amikor arról olvasnak, hogy kedvenc detektívjük olvasatlanul vetette a kandalló lángjai közé barátja és krónikása három kötetre rúgó, kiadatlan naplóit, s ugyanezt tette (újabb szisszenés) Mrs. Hudson papírcédulákra írott, enigmatikus feljegyzéseivel is. Az előbbi barbár tettet a szakmai titoktartás, a személyes és államérdeket védő diszkréció magyarázza („az egyszerű és emlékezetes ügyek közé keveredett néhány visszataszító, lehetségesen romboló hatású történet is: indiszkrét adalékok a királyi családról, egy külföldi előkelőségről, akinek néger kisfiúkra fáj a foga, meg egy prostitúciós botrányról, amely tizennégy parlamenti képviselő leleplezésével fenyegetett” 184.), az utóbbit pedig a jelfejtés kudarca: hiába tanulmányozta

ugyanis házvezetőnője kétszavas üzeneteit, „mintha nonszensz kirakós kockái volnának”, amiből végül „semmi egyértelmű jelentést nem tudott kihámozni”. (Uo.)

A regényben megismerkedhetünk továbbá Holmes személyes könyvtárával, szoba kerül némely ismert történetének ritka kiadása (*A sátán kutyája* orosz fordításának egyetlen létező példánya), rövid kiruccanása a színészet területére (Horatiót játszotta a *Hamlet*ben), s megtudhatjuk azt is, mely híres angol író volt a tanára Oxfordban. Egy Holmes által lejegyzett és utólagosan kommentált esettörténet (*Az üvegharmonikás*) pedig rávilágít a méhek iránti öregkori rajongásának magánéleti hátterére. Míg Rudolf Čechura *A méhek esete* (Případ se včelami, 2003) című Holmes-novellájában a szorgos rovarok a gyilkosság közvetett eszközeként kerülnek a figyelem középpontjába, Neil Gaimannél pedig a fiatalság elixírjének elkészítése végett (*A halál és a méz esete* – *The Case of Death and Honey*, 2015), addig itt elsősorban együttműködésük, életszervezésük válik példaértékűvé (erről bővebben később).

De legyenek bármilyen érdekesek, szórakoztatóak és irodalmilag „felkavaróak” is a fenti tények és események, melyek tovább gazdagítják Holmes alakjának kollektív képzelet formálta képét, hangsúlyosabban esik latba az, hogy a történet idején mind Watson, mind Mrs. Hudson már halott, s nem él Holmes bátyja, Mycroft sem (183.). És nincs az élők között az a hölgy sem, Mrs. Keller, aki – az Adler-esetnek ellentmondva – egyedül volt képes a szerelemhez hasonló érzést, tartós nyomot hagyó személyes vonzódást ébreszteni az erre egyébként alkatilag képtelen detektívben. S végezetül (spoiler!) egy tragikus balesetben Holmes elveszíti azt a kisfiút is (Roger), aki hajlott korában nemcsak segítőjévé, hanem valódi barátjává és támaszává tudott válni. Mitch Cullin egy megöregedett és elmagányosodott Holmest állít a középpontba, aki körül már kihaltak mindazok, akik valaha fontosak voltak a számára.

A halál, s a nyomában fellépő személyes veszteségek látványa és fájdalma azonban ettől átfogóbban van jelen a regény történetvilágában. Mrs. Keller öngyilkossága mögött kétszeri vetelésének traumája húzódik meg. Meg nem született gyermekeit nevükön emlegeti, s gyászolja őket. Szó esik egy másik, Holmest felkereső anyáról is, aki szintén nem tudta feldolgozni a gyászt, s ez kétségbeesett tette sarkallta őt: „Nézze meg a kezét – mondta Holmes. – Nézze milyen piszkos, földes a körme, a blúza, a bőre és a ruhája. – Arra jutott, hogy a nő valamiképp a földet kaparta. Ásott. – Nézze a sáros cipőjét. Viszonylag új, keveset hordta. Sokat gyalogolt, de Seafordnál nem messzebről. Nézzon az arcára, és meglátja az újszülöttjét elvesztett anya gyászát. Vegye fel a kapcsolatot a seafordiakkal. Kérdezze meg, nem ásott-e ki valaki egy gyermeksírt az éjjel, nem vitt-e el belőle holttestet, és hogy a gyermek anyjának nem veszett-e nyoma.” (65.) Ha hozzávesszük a kilencéves Roger és a már említett barátok, ismerősök és rokonok halálát, kijelenthető, hogy totális a halállista, abban az értelemben, hogy a magzatléttől a csecsemő- és kisgyermekkoron át az érett felnőtt- és időskorig ível. A Hirosimában tett utazás pedig szembesíti hősünket és bennünket, olvasókat is a tömeges pusztítás nyomaival.

Mit lehet tenni ilyen helyzetben? Hogyan tudja Holmes feldolgozni azt, hogy mindenkivel túlélte, aki közel állt hozzá, hogy egy „hónapon belül szinte senki sem maradt, aki korábbi énjével összekötötte volna?” (180.) Meg azt is, hogy az igazság elkötelezettjeként, megannyi megoldhatatlannak tűnő eset kinyomozójaként most képtelen mögöttes, átfogó értelmet találni a tragikus eseményekben? Holmes a gyászmunkának egy sajátos technikáját fejleszti ki: a halottait jelképező kövek alkotta kör közepébe ül le meditálni, felidézni emléküket, és csitítani a bánat és a fájdalom érzését. Ez az „apró, gondolati trükk” (178.) – erre utal a regény eredeti címe – a közeli méhes tompító zsongásával együtt segít neki a veszteségek feldolgozásában. „Megtisztította a tudatát mindattól, ami

nyugtalanította – a zavartól, amelyet két, számára fontos ember tartós hiánya okozott. Megállapította viszont, hogy valakinek a hiányát érezni bizonyos értelemben ugyanaz, mint a jelenlétét érezni. Amint belelegette a méhes őszi levegőjét és kilélegette a lelki-furdalását [...], érezte, hogy békében elválik a halottaktól, mintha lassanként elszakadnának tőle, és hagynák, hogy felkeljen és továbblépjen, míg múló bánatát fogva tartják a tiszteletre méltó kövek.” (181.)

Ha ez a meditációs játék hozzájárul is valamiféle belső egyensúly ideiglenes megteremtéséhez, és segít elviselni „azt a belső hiányt, amely egy másik ember súlyával volt terhes” (234.), nem ruházza őt fel olyan „megvilágosodással” vagy tapasztalati tudással, aminek birtokában releváns válaszokat fogalmazhatna meg a – különösen Roger halála után – egyre sürgetőbben jelentkező miértekre. „Mi vagyok én a kisleány nélkül? Miért kellett így meghalnia?” (223.) A fiú anyjának könyörgő kérdéseire nem tud értelmes feleletet adni, s áltatni sem akarja őt holmi álbölcsekedéssel, vagy egy kitalált, vigasztaló történettel – mint tette azt egyébként meggyőző módon japán barátja, Umezaki apjának eltűnését magyarázandó. A kisleányt elvesztő özvegynek akadozó hangon csak ennyit tud mondani: „[...] néha a dolgok túl vannak a megértés határain [...], és bármilyen igaztalanul is hangzik, a valóság az, hogy az ilyen események... hiába rémlenek számunkra logikátlanok, hiába nem tudunk semmilyen értelmet tulajdonítani nekik... hajszálpontosan azok, amik, és sajnos semmivel sem többek.” (223.)

Torokszorítón keserű konklúzió; a filmadaptáció készítői (rendező: Bill Condon, 2015) nem is merték bevállalni (ebben Roger túléli a darazsak támadását, s anyjával együtt az egyre inkább ápolásra szoruló detektívvel maradnak). Miként azt sem, hogy Holmes utolsó ügye, melyre Mrs. Keller öngyilkossága tette ki a pontot, megoldatlan maradjon. Elvégre egy bűnügyi film, pontosabban egy híres detektív öregedéssel és lelkiismeretfurdalással vívott harcát tematizáló lélektani dráma nem záródhat azzal, hogy „nincs végső oka, értelme, logikája mindannak, ami ebben a világban történik?” (234.) S az is nehezen elképzelhető, hogy a vonzó Mrs. Ann Kellerről végül azt legyen kénytelen kijelenteni a címszereplő, hogy „sohase láthatott engem igazi valómban”. (Uo.) Feloldásában megnyugtatóbb tehát a film: a múltbéli dolgok értelmet nyernek, a jelenkori tragédiát hajszál híján sikerül elkerülni, s a záró kép is (a halottait jelképező kövek közt hajlongó Holmes) inkább a megbékélést sugallja. A regény ehhez képest kíméletlenebb, mentes a vigasztól; helyette a belátást, az értelem és célnélküliség tudomásul vételét hangsúlyozza. „Számomra egyszerűen csak az van, ami van. [...] Ami egyetemes, misztikus, aminek hosszú távú folyamányai vannak, egyszóval azok a helyek, ahol talán az igazság lakozhat, számomra nem érdekesek.” (117.)

Egy valamit azonban mégis hozzá kell tenni a fentiekhez, ha híek akarunk maradni a regény világához. Nem lehet véletlen, hogy a vidéki magányában szinte remeteként élő agg detektívnek az egyedüli örömet a méhekkel, az állatvilág egyik leg társasabb lényei-vel való foglalkozás adja. „Csökönyös kis dolgozók vagytok”, jegyzi meg róluk. „Állhatatlan szokás-rabja rovarok.” (169.) Akárcsak maga Holmes volt aktív korában, teszem hozzá immár én. Csodálkozás és áhítat érzése fogja el őt, valahányszor látja, hogy „a rovarállam milyen tökéletes érzékeléssel tudja megoldani létének problémáit”, mert a kaptár közösségében „nincs egyetlen csüggedt, emberi gondoskodásra szoruló munkás sem”. (221–222.) Ha van vigasztaló „üzenete” Mitch Cullin rendhagyó Holmes-történetének, akkor az az a „békesség, amelyre az ember a méhsongás léleknyugtató, változó bolygónk zűrzavartól mentesítő harmóniájában lelhet”. (222.)